

vább, mert tévedés volt, mert az asszony, aki feljebb vitte, máshoz húz, mert a közös gyermek ellenére sem lett az ő asszonyává. S mikor rádöbben erre, váгна дühében oda mindent; talán az ajtóhoz az éjjelilámpát legelőbb — de karja elernyed, mert rádöbben: „*Itt semmi sem a tiéd...*” Kulcsmondát ez. Menekült ebbe a házasságba, a gyári munka egyhangúságából, a munkásszálló ridegségéből. A segédmunkás költözött a jól szituált családdhoz. S hiába, hogy később újságíró lett.

Szavai, mert verses szavak, kitárják a fényre a magánemberi vívódást is, helyzettől, foglalkozástól függetlenül. Csak az ember a lényeg. E szavaktól, tőlük-általuk testet kap, ami csak érzés és gondolat. Ettől igazán általános érvényű, ettől irodalom ez az írás.

Az otthoni környezet, a visszahúzó-visszaváró család itt is szerepel. A bánatát csak haza viheti, s a szegénységét is. A pénzkérést, hogy elindulhasson, mert egy időre nincs más út, az albérletek rideg tartományába, ahol egy-egy házinéni szinte fejedelem a maga négyzetméterein. A fáraókor rabszolgasága idéződik ebben a kényszerhelyzetben; albérleti lét az úrrakéták korában. Olvasás közben azt érezzük, hogy az ember megalázása nem szűnik, csak formája változik korról korra. A nyelv, a fogalmazás, az írói teljesítmény teszi nagyon hatásossá, éléménnyé a könyvet, amelyeknek végén a Holt-Körös partjára vezet el bennünket az író. Egy öreg emberhez, korábbi időben ugyancsak szülőföldjét elhagyni kényszerülőhöz, a világban helyét keresőhöz s végül megtalálóhoz. Sorsa valahol pandantja az íróénak. Ügyes befejezés ez. Megnyugtató, de nem felmentő saját gondolkozási, életvezetési felelősségünk alól.

A végére csak a kérdés maradhat: hogyan tudja folytatni Tamás Menyhért ezt a „családregényt”, „korregényt”? Nagyon kíváncsian, s tőle elkényeztetve, igényeinket magasra srófolva várjuk. (*Szépirodalmi.*)

MÁTYÁS ISTVÁN

„Kapavágásnyi sors” a Duna-tájon

RAFFAI SAROLTA: FÖLD, EMBER, FOLYÓ

Jó ideje vártuk már Raffai Sarolta könyvét. Bízunk, hogy a hallgatás fontos művet érlel, és vártuk a téma — a magyar parasztság utóbbi évtizedei — újabb feldolgozását. A vaskos mű olvastán azonban zavarba kerül a recenzens. Az első pillanatban a rossz beidegződés kérdései ötlenek fel benne és műfaji megközelítéssel próbálkozik. Szociográfiát, lírai életrajzot, vagy a kettő ötvözésében született nagyregényt olvasott-e? A kérdést nem tudván megválaszolni, talán kibúvót keresve, de most is joggal állítja: nem ez a válasz az elsődleges. Fontosabb a felelet arra a kérdésre, hogy hogyan sikerült a már terjedelmével is tiszteletet parancsoló vállalkozás? Persze így sem könnyebb a dolga. Hiba lenne kategorikusan fogalmaznia. Az elismerő szavak mellett szükséges, hogy fenntartásainak is hangot adjon, s a mű kissé részletezőbb bemutatásával kell a regényről alkotott véleményének hitelt szereznie.

Az írás címében Hatvani Dániel, a kiskunsági paraszt lét ihletésében született *Áznak a tanyák* című versének szavait idéztük. Talán azért jutott eszünkbe Raffai könyve kapcsán ez a vers, mert hangulati kapcsolatban a regénnyel, egyike a változásban is a múltat cipelő paraszti életérzés legszebb megjelenítéseinek.

Sebestyén Márton életregénye, a falu ábrázolása más irodalmi remimeszcenciákat is idéz. A főhős egyszerre rokona Móricz Turi Danijának, ugyanakkor Joó Györgynek is. Felfedezhetjük benne a Sarkadi-regények Gál Jánosát, akinek pályája — Tamás Attila szavaival — „a társadalmi mozgás részeként kezdett fölfelé ívelni” és a beilleszkedésre képtelen, ezért bukásra

ítélt Ulveczki Sándorát. De van, mikor egy-egy részletben ott érezzük a Sánta Ferenc megrajzolta faluközösség évszázadosan rögződött feszültségeit is.

Az előzmények vagy így, vagy úgy, de befolyásolhatták az írói célkitűzést és ábrázolásmódot. Talán túlzottan nagy felelősséget is róttak a szerzőre, aki mintha részben épp ennek súlya alatt bizonytalanodott volna el. Menedéket keresve egyre görcsösebben ragaszkodott a tényekre támaszkodó tablójelleghez, és törekvése a kordokumentumok precíz bemutatására — dacára a szépen kidolgozott valós élethelyzeteknek — háttérbe szorította a hiteles jellembrázolást. Ezért adódhat, hogy a megszokott előljáró mondat igazában — „A regény helyszíne és szereplői az írói képzelet szülőitei” —, a terjedelmes kötetet végigolvasva, most nem kételkedünk. Ismerős ugyan a táj, a hangulat, s aki az Alföld homokvidékét szűkebb pátriájának vallja, az a regény egy-egy szép részleténél úgy vélheti, hogy haza érkezett. Egészében azonban mégis idegen vidék ez, nem utolsósorban azért, mert az emberek tettei sokszor nélkülözik a motiváltságot.

De visszatérve a bevezetőben feltett kérdésekhez, a fenti megközelítésen, jellemzésen túl, a véleményalkotás hitelét megalapozandó, ha röviden is, próbáljuk részletesebben vizsgálni a művet. A *Föld, ember, folyó* monológ, amely feltehetően a hetvenes évek végén hangzik el egy sikerekkal és kudarcokkal tarkított életszakasz végén. A lezárás még folytatást ígér, hiszen a kevésbé előremutató — szinte madáchi — zárósortok ezt sugallják: „Mert amíg föld, ember, folyó létezik, az élet s a reménység nem múlik ki ebből a világból...”

A főhős kezdettől sok családi, társadalmi konfliktust él át. Épp a gazdasági válság idején születik. Gyermekevei megrázó emléke a dunai árvíz pusztítása, majd a háború, amely ha nem is közvetlenül, de súlyosan beleszól sorsának alakulásába. (Apja távollétében anyja összeáll szomszédokkal, s a rokkantán hazatérő apa öngyilkos lesz.) Marci örökre megszakítja kapcsolatot anyjával. Nagynyjához költözik, az ő földjén, valamint apai jussa egy részén gazdálkodik. Életének csaknem egyetlen értelme a munka, a föld. Előbb a „helyére vetett” (palántázás nélkül ültetett) paprikával, majd a melegágyi zöldségtermeléssel ér el elismerést kiváltó eredményeket. Innen a falu szokása szerint ráragasztott „paprikás” jelző. Máskülönben alig vesz részt a falu életében. Pár kamaszkori szerelem után a közös munkában megismert lányt választja feleségül. Mikor lehetősége nyílik rá, leérettségizik, majd később agrárügyetemet vég. Élete előbb akaratlanul, majd egyre tudatosabban összekapcsolódik a közösségével, és ez a kötődés tetteinek később egyik fő mozgatójává válik. A főhős emlékezetében megelevenednek a kis falut alig érintő ötvenhatos események, a parasztságot súlyosan megterhelő beszolgáltatás évei, majd a tsz-szervezet kemény időszakai. Sebestyén a termelőszövetkezet elnökévé választják. Ez hirtelen fordulatot jelent életében, gondolkodásában, s egyszersmind ez a feladat hozza végzetes tévedéseit is.

Minden együtt van tehát a korszak teljességre törekvő ábrázolásához. Az emlékezésfolyam így egy középparaszti indítású mintagazdából termelőszövetkezeti elnökké lett férfi fejlődésregénye lehet. Az írói szándék azonban feltehetően kettős. Egyrészt a falu fejlődését, a gondolkodás változásának bemutatását, másrészt Sebestyén alakján keresztül a paraszti lélekábrázolást tekintti feladatának. Ezért egy „tipikus” falut rajzol, és egy túlzottan is „jellegzetes” életutat mutat be. Nem érezzük azonban minden mozzanatában a jellemfejlődés mozgatóit, annak szükséges ívét a fiatal, „a felebarátokat hidegen és számítóan néző” Marci-tól az elnök Sebestyén Márton fájdalmas kifakadásáig: „Mindig azzal biztattam magam, a legnehezebb időben is, hogy bármi jöjjön, a közösségért tenni érdemes. A közjóért! Azért mindent ki kell bírni, a lehetetlent megkísérteni... a családot elhanyagolni.”

Tanulmányai ugyanis nem sokat alakítanak rajta. Ezt maga is jelzi és úgy tűnik, tudatosan zárkózik el hatásuk elől. Bizonyítéka ennek elnökként is megőrzött középparaszti mentalitása, ami részben okozója lesz kevésbé hitelesíthető bukásának is. Amit megtanul, azt a tapasztalásnak köszönheti. A világban való eligazodását régi, gyermekkori tanítója, esetenként a falusi párttitkár példája, de legfőképpen nagyanyja, a leírásban már-már földöntúli lényvé formálódó „öregszüle” segíti. Az ő „tévedhetetlen ítélete”, „bölcs hallgatása”, és „elnéző mo-

solya” a valódi tájékozódási pont a főhős számára. Az öregasszony iránti sokszor megfogalmazott nagy szeretet az egyetlen nem változó érzelem Marci életében. Látszatra pedig fontosak számára az asszonyokhoz fűződő kapcsolatok is. Az író nagy gonddal elemzi ezeket, súlyuk azonban elvész a fikció keresettsége miatt. A plátói szerelmek, a feleségéhez való kötődés változó tartalmának boncolgatása, majd az utolsó fejezetekben kibontakozó és csalódással végződő „viszony” leírásai valójában csak kitérőknek, színező elemeknek tűnnek. Annak ellenére, hogy időnként találó beállításokat olvasunk a regény nőalakjairól, s hogy a főhős kapcsolataiban feltűnik a móríci Boldogasszony- és Szépasszonyalkatok kettőssége és ellentéte is. Érzelmi válságainak lezárására mégis a következő mondatok jellemzőek: „Dolgozni kell, mert élni kell, szeretni pedig nem muszály. Főleg szerelemmel. Éva lánya ez mind... kígyótojásból kelt ki valahány... Legyinteni, továbblépni, ez már férfinak való.”

Egyébként is nagyon kevés olyan mozzanatot emelhetünk ki a történekekből, amely valóban befolyásolja személyisége alakulását. A dolgok történnek vele, ő ritkán mozgatja az eseményeket. Inkább csak sodródik azokkal. Maga sem érti, hogyan kerül egy-egy szituációba: „...engem választottak elnöküknek, engem, Paprikás Sebestyén Marcit. Hogy miért? Máig sincs bizonyosságom felőle” — mondja, s nem az egyedüli eset ez, amikor az olvasó is hasonlóképpen érez.

A fentiekkel ellentétben áll viszont töprengéseinek, belső vívódásainak részletező leírása. Ezeket olvasva ismét kételkedünk. Bár szóhasználatát a paraszti egyszerűség jellemzi, ennek ellentmondanak érzékeny lelkületre valló gondolatai. Azok nem a szívósan makacs parasztembert juttatják eszünkbe, de hajlamosak lennénk hinni, hogy egy megkeseredett filozóf töprengéseit olvassuk a világról, az emberi lélek talányos voltáról.

Ennek kapcsán kell szólnunk a szerkezetet és a jellemábrázolást egyként érintő hiányosságról, amire már az eddigi kritika is felhívta — többek között — a figyelmet. Tudniillik arról, hogy nem világos az elbeszélés időpontja. Fentebb írtuk, hogy „a monológ feltehetően a hetvenes évek végén hangzik el”. Akkor viszont nemcsak az a problémánk, hogy miért nem érezzük a distanciát az elbeszélő évtizedekkel előbbi énje és jelenlegi státusza között, de ennél több. Személyiségének statikus voltából adódik, hogy változatlanok tűnik így a falu, a főhős környezetének gondolkozása is. Erre bőséggel hozhatnánk a példákat, a volt módosgazda Matos Lőrincitől a párttitkár Krizsán elvtársig. Így lesz érthető, hogy a regény menetében egyre csökken a főhőssel való írói azonosulás intenzitása, s ezzel szükségképpen az olvasó is mind jobban eltávolodik a figurától. Közrejátszik az iméntiekben persze az is, hogy Raffai Saroltához érhetően közelebb áll a falu asszonyainak — helyenként kiválóan megjelenített — élete, érzésvilága. Kár, hogy az ő gondolkodásmódjuk kissé a férfiábrázolásban is érződik. Így természetesen az is, hogy a falu olykor álmosnak, élettelennek tűnik. Sejtjük persze, hogy inkább a főhős nem észleli elevenségét. Az olvasónak mindenesetre Sebestyén szavai jutnak eszébe, melyekkel ő jellemzi barátja élménybeszámolóját. Illenek ezek sokszor reá is: „...a parazsas hangoskodásba fulladt találkozó történetét is úgy adta elő, mintha se tüze, se mérge nem lett volna azoknak”.

Pedig hát az író birtokában van mindannak az ismeretnek, mely szükséges a falusi életviszonyok alapos bemutatásához. A mezőgazdasági munkafolyamatokat, a parasztház életét élvezetes leírásokban tudja megjeleníteni. Szívesen elidőzünk egy-egy szakasznál, amely már-már életképjelleggel varázsolja eléink az eltűnőben levő parasztgazdaság mindennapjait. Ezeket érezzük a regény legnagyobb erősségének. Sajnáljuk, hogy ez a tudás és tapasztalati anyag a teljes műben ritkán szervesített. Ennek okát is a szerkezetben kereshetjük. A mondanivaló bősége elragadja a szerzőt, s gyakran kényszeríti valószínűtlen fordulatok beiktatására, vagy az emlékező, esetleg nagyanyja szájából idegennek ható vélekedések megfogalmazására. A kezdeti mindent akarás az oka, hogy a lendületes meseszöveg kifulladás, s nem marad erő a hitelesebb lezárás megírására sem. Így Raffainak végül a deus ex machina módszerhez kell nyúlnia. A nem szakszerűen ültetett, nemesített paprika elfogy, s ez a szövetkezetnek óriási veszteséggel jár, Sebestyénnek pedig a „bukást” jelenti. A befejezésben, mint nehéz helyzetei-

ben annyiszor, a főhős a folyóhoz megy megnyugvást keresni, amit a már idézett mondatok tanúsága szerint időlegesen meg is talál.

A recenzius pedig azzal a meggyőződéssel zárja írását, hogy a *Föld, ember, folyónak* vannak vitathatatlan értékei, melyek elsősorban a falusi magatartásformák kitűnő ismeretére épülő ábrázolásokban rejlenek. Bízunk, hogy ezek fogódzoul szolgálnak majd az írónőnek e fontos témát behatóbb műgonddal feldolgozó újabb alkotásokhoz. (*Magvető.*)

PAPP ISTVÁN GÉZA

Deák István: Kossuth Lajos és a magyarok 1848—49-ben

Az amerikai magyar történész könyve több olyan erénnyel ékes, amelyek nemcsak témájának hazai feldolgoásaiban, hanem történeti irodalmunk egészében is ritkaságszámba mennek. Deák István például *eltűnődik* egyes események, jelenségek felett. Miért veszett ki ez a szelíd, de az olvasót nagyon is elgondolkodtató reflexió a hazai szakmunkákból? Valószínűleg azért, mert monográfiáink többsége akadémiai fokozat elnyerésére készül, s a szerző mintegy kötelezve érzi magát, hogy határozott megállapításokat tegyen és „logikus” magyarázatokat adjon — s aminek megítélésében bizonytalan, arról inkább hallgasson. Rejtély, csodálkozik például egy helyütt Deák István azon, hogy Szemere miért is intrikált Kossuth és Görgey között — ha csak azzal nem magyarázzuk, hogy Szemerének vérében volt az intrikálás, teszi hozzá ironikusan. Közli velünk, hogy van, amit szeretne ugyan tudni, de nem képes okadatolni, például azt, hogy milyen származású és felekezeti emberekből is állott a szabadságharc tisztikara.

Történetírásunkra általánosságban a tárgyilagosság és a kritikus hangvétel a jellemző. Végére is, a bemutatott események óta sokat tanultunk, okosabbak vagyunk. A történelem régóta nem az élet tanítómestere, de a történész-tanítóbácsik szívesen leckéztetik a múltból előrajzó nebulókat. Milyen szép idézetcsokrot lehetne összeállítani például arról: Kossuth „ebben tévedett”, „rosszul ítélte meg a helyzetet”, „előítéleteinek foglya maradt” és így tovább. Deák is oknyomozó történész, de nem annyira bírál, mint inkább értékeli. Az objektív lehetőségeket alaposan mérlegeli, s ebben persze nem áll egyedül, ám *megértésre törekvése* út-törő módon veszi számba a tudati elemek, az eszmék, a korabeli célok roppant fontosságát. A Batthyány-kormány ismeretesen kevésbé volt méltányos a nemzetiségekkel szemben, állapítja meg, de hozzát teszi: egy akkori liberális politikus a liberális szabadságjogokon túlmenő jogkiterjesztést el sem tudott képzelni, sőt, ha a magyarok nemzetüket nagyinak és erősnek akarták tudni, akkor e méltányosnak tekinthető cél elérésére a Kárpát-medencei uralkodó szerephez kellett ragaszkodniuk. Kossuth vezetni akart, az élre tört? — Igen, hiszen olyan politikus volt, aki hitt az általa képviselt célok helyességében, amelyekkel nemzetét akarta szabaddá és nagyvá tenni. Bécs nem hitt a „magyarok” dinasztiahűségében? — Voltak olyan lépések, amelyek a dinasztiaát az összmonarchiával azonosító bécsi szemüvegen át nézve alkalmasak voltak a bizalmatlanság felkeltésére. (A szerző „megértése” — teljes joggal — megszűnik a nemzetiségi népirtás, a horvát támadás, egyáltalán az agresszív, fegyveres erőszak alkalmazásakor.)

Történetírásunk a személyiségeket, természetesen nem indokolatlanul, osztályok, rétegek, nemzetiségek reprezentánsaként szemlélteti. Közben azonban igen gyakran elvész a sze-